Μακεδονικά

Τόμ. 28 (1992)

Ιωάννης Καλλέρης (1901-1992)

Ιωάννης Τουλουμάκος

doi: [10.12681/makedonika.162](https://doi.org/10.12681/makedonika.162)

Copyright © 2014, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τουλουμάκος Ι. (1992). Ιωάννης Καλλέρης (1901-1992). *Μακεδονικά*, 28, 531-533.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.162>

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΛΕΡΗΣ (1901-1992)

Τὴν 12 Ἀπριλίου τοῦ παρελθόντος ἔτους ἀπεβίωσε στὴν Ἀθήνα ὁ Ἰωάννης Καλλέρης, καθηγητὴς (ἀπὸ τὸ 1965 ὡς τὸ 1968) τοῦ Τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στὰ Ἰωάννινα. Πρὶν ἀπὸ τὴν καθηγεσία του ὁ Καλλέρης ὑπῆρξε διευθυντὴς τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (1955-1964) τοῦ ὁποίου εἶχε διατελέσει προηγουμένως συντάκτης (1944-1955). Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ὑπηρεσίας του στὸ Ἱστορικό Λεξικό συνέγραψε τὸν πρῶτο τόμο τοῦ ἔργου του «*Les anciens Macédoniens - Étude linguistique et historique*» ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν τὸ 1954. Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ δευτέρου τόμου ἐκδόθηκε (ἐπίσης ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή) τὸ 1976. Τὴν ἀξία τοῦ ἔργου αὐτοῦ δείχνει τὸ γεγονὸς ὅτι ἀναφέρεται σχεδὸν σὲ κάθε μελέτῃ τῆς ξένης βιβλιογραφίας, ἐπιστημονικῆς ὅσο καὶ παραεπιστημονικῆς, γύρω ἀπὸ τὸ λεγόμενο «πρόβλημα» τῆς καταγωγῆς τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων.

Ὁ Ἰωάννης Καλλέρης γεννήθηκε στὸ χωριὸ Ἄκρες τῆς ἐπαρχίας Χαλκίδος. Ὁ πατέρας του ἦταν ἱερεὺς. Μετὰ τὶς ἐγκύκλιες σπουδές του στὸ Γυμνάσιο Χαλκίδος ἐφοίτησε στὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀπὸ ὅπου ἔλαβε τὸ πτυχίο του τὸ 1924. Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς στρατεύσεώς του (1921-1923) πολέμησε στὴν Μικρὰ Ἀσία, τραυματίσθηκε καὶ τιμῆθηκε μὲ τὸ ἀργυρὸ ἀριστεῖο ἀνδρείας. Ἀπὸ τὸ 1924 ὡς τὸ 1926 ὑπῆρέτησε ὡς καθηγητὴς στὸ Ἑλληνικὸ Σχολεῖο Κονιστρῶν Εὐβοίας καὶ —μετὰ τὴν μετεκπαίδευσή του στὸ Διδασκαλεῖο Μ. Ἐκπαίδευσως (1926-1927)— στὸ 9ο Γυμνάσιο Ἀθηνῶν, στὸ Γυμνάσιο Σουφλίου, στὸ Γυμνάσιο Ἀταλάντης καὶ στὸ 5ο Γυμνάσιο Ἀθηνῶν (1927-1933). Στὸ Γυμνάσιο αὐτὸ ἐπανῆλθε τὸ 1937 μετὰ τὶς σπουδές του στὸ Παρίσι (στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Σορβόννης, στὴν École Normale Supérieure καὶ στὴν École des Hautes Études). Στρατεύθηκε (γιά δευτέρη φορά) τὸ 1941. Τὸ 1945 ἀναγορεύθηκε διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τὸ 1938 εἶχε ὀνομασθῇ ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ Κυβέρνηση «ξένος ἑταῖρος» (*attaché étranger*) τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀνατολικῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Κάιρο, ἀπὸ τὸ 1942 ἦταν μέλος τῆς «ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας» («Ἀθηνᾶ»), ἀπὸ τὸ 1944 μέλος καὶ ἀπὸ τὸ 1950 γραμματεὺς τῆς ἐν Ἀθήναις Γλωσσικῆς Ἑταιρείας.

Καθοριστικὴ σημασία γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ προσφορά τοῦ Καλλέρη εἶχαν οἱ σπουδές του στὸ Παρίσι, ἰδιαίτερα στὴν Ἀρχαία Ἱστορία (Καθηγητές: G. Glotz καὶ P. Rousset) καὶ στὴν Παπυρολογία (Καθηγητὴς: P. Collart). Σημαντικὴ ὑπῆρξε ἡ ἐπίδοσή του στὴν Παπυρολογία. Ὁ Collart ἐξάιρει τὴν συμβολή του στὴν ἔκδοση τοῦ δευτέρου τόμου τῶν παπύρων τῆς συλλογῆς Th. Reinach καὶ τὴν ἀναγνώριση αὐτῆς ἐπισημαίνει ἕνας ἄλλος κορυφαῖος παπυρολόγος τῆς ἐποχῆς, ὁ U. Wilcken (*Archiv für Papyrusforschung*, XIV, 1944, 162). Μὲ τὴν Παπυρολογία ἀσχολήθηκε ἐπίσης ὁ Καλλέρης κατὰ τὴν διαμονή του στὴν Χαϊδελβέργη, ἐργαζόμενος (κατὰ τὶςθερινὲς διακοπὲς τῶν ἐτῶν 1934-1937) στὴν Πανεπιστημιακὴ Βιβλιοθήκη καὶ στὴν Βιβλιοθήκη τοῦ Σεμιναρίου τῆς Παπυρολογίας (Καθηγητές: K. Preisendanz καὶ F. Bilabel). Ἡ ἐνασχόλησή του μὲ τὴν Παπυρολογία ὀφειλόταν προπάντων στὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν Ἱστορία. Ἡδη κατὰ τὸ τελευταῖο ἔτος τῶν σπουδῶν του στὸ Παρίσι εἶχε συγκε-

τρώσει ένα μεγάλο μέρος του ύλικου για την σύνθεση πραγματείας περί της βιοτεχνίας και του εμπορίου στην Πτολεμαϊκή Αίγυπτο. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα είχε ασχοληθεί επίσης με την συγκέντρωση μέρους της (έκτενους) βιβλιογραφίας για το θέμα της εθνικότητας των αρχαίων Μακεδόνων.

Τόν έπιτοχρή συνδυασμό πρωτοτύπου ιστορικού προβληματισμού και οξυδερκούς μελέτης παπυρικών κειμένων δείχνουν η πρώτη μελέτη του Καλλέρη («Αραβικοί, Ίνδοί ή Έλληνικοί άριθμοί;», Αθηνά 49, 1939, 49-78), η διδακτορική του διατριβή («Αί πρώται ύλαι της ύφαντουργίας εις την Πτολεμαϊκήν Αίγυπτον», Έπετ. Λαογρ. Αρχείου Ακαδημίας Αθηνών 6, 1950, 78-230), η πραγματεία του «Μακεδονικά στοιχεία εις την Κοινήν των Έλληνιστικών Χρόνων» (Γέρας Κεραμοπούλλου, Αθήνα 1954, 654-682). Τα συμπεράσματά τους, π.χ. ότι το χρησιμοποιούμενο παγκοσμίως άριθμητικό σύστημα έχει την προέλευσή του στο (άλφαβητικό) άριθμητικό σύστημα των Έλλήνων (άπό το όποιο προέρχεται και η χρήση του 0, πού άποτελεί βραχυγραφική παράσταση της λέξεως Ουδέν), ότι ο κρατικός έλεγχος στην έπιουργία της Αιγύπτου ήταν έλαστικός, έπειδή με αυτόν—σέ αντίθεση πρός την λινουργία—ασχολούνταν άποκλειστικά Έλληνες άποικοι, και ότι τουλάχιστον 44 λέξεις της Κοινής ανήκουν στην Μακεδονική διάλεκτο (ένώ και τα εις -ισσα προσηγορικά ή έθνικά σχηματίσθηκαν κατά τα μακεδονικά πρότυπα), νομίζω πώς θα έπρεπε να συμπεριληφθούν άκόμη και σέ γενικά έγχειρίδια της Αρχαίας Ιστορίας. Πρωτότυπη συμβολή στην οικονομική ιστορία της ύστερης άρχαιότητας άποτελεί έξ άλλου η μελέτη «Τροφαι και ποτά εις πρωτοβυζαντινούς παπύρους» (Έπετ. Έταιρ. Βυζ. Σπουδών, Κανίσκιον Φ. Κουκουλέ, 1953, 689-715). Στο ιστορικό έργο του Καλλέρη ανήκει επίσης η έκτενης βιβλιοκρισία για το βιβλίο του Θ. Αζενίδη «Η Πελαγίς Λάρισα και η αρχαία Θεσσαλία» (Αθηνά 55, 1951, 293-343).

Το έργο ζωής του Καλλέρη ύπήρξε όμως η γλωσσολογική και ιστορική μελέτη περί των αρχαίων Μακεδόνων. Η σημασία του πρώτου μέρους έγκειται στην έξονυχιστική, θά μπορούσε να πη κανείς, έρευνα των 153 γνωστών μακεδονικών λέξεων. Βασικό συμπέρασμά της είναι ότι 148 από αυτές ανήκουν στον θιασαυρό της Έλληνικής, τρείς (βέδυ, Σανάδαι, σιγύνη) είναι ξένες, άπαντούν όμως και άλλου στην Έλλάδα και δύο (δάνος-δανών) μπορούν να θεωρηθούν πλάσματα των έτυμολόγων της Ρωμαϊκής έποχής. Σφάλμα των έτυμολόγων των Ρωμαϊκών χρόνων (οί όποιοι παρασύρθηκαν άπό την αντίστοιχη Βερενίκη-Φερενίκη), είναι επίσης η άποψη ότι οι άρχαιοι Μακεδόνες χρησιμοποιούσαν άντί του φ το β. Το σφάλμα αυτό πήρε μεγαλύτερες διαστάσεις στους σύγχρονους γλωσσολόγους, οι όποιοι απέδωσαν (αύθαιρέτως) στους Μακεδόνες και την χρήση των γ και δ (άντί των χ και θ πού έπρόφεραν οι άλλοι «Έλληνες» και συνέδεσαν την Μακεδονική με την Ίλλυρική και την Θρακική (μολονότι άπό την γλώσσα, όπως και τον πολιτισμό των Θρακών και των Ίλλυριών έλάχιστα, ως γνωστόν, στοιχεια διαθέτουμε). Το ιστορικό μέρος της μελέτης, δηλαδή το δεύτερο και το τρίτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους του 2ου τόμου, ασχολείται με την θρησκεία και τους πολιτικούς θεσμούς των αρχαίων Μακεδόνων. Η άπό διάφορους, κυρίως παλαιότερους, ιστορικούς (Tarn, Kazaroff κ.ά.) ύποστηριζόμενη άποψη περί του πρωτεύοντος ρόλου θρακικών στοιχείων στην θρησκεία των Μακεδόνων η ή έξ Ίσου έσφαλμένη αντίληψη περί της εθνικής διακρίσεως των Μακεδόνων άπό τους άλλους Έλληνες βάσει των πολιτικών θεσμών συζητούνται εδρότερα και άποδεικνύεται η άνεπάρκεια ή η προκατάληψη της σχετικής έπιχειρηματολογίας. Το δεύτερο μέρος του δευτέρου τόμου, με κύρια έρευνητικά άντικείμενα την κοινωνία της Μακεδονίας και την σχέση των Μακεδόνων πρός τους άλλους Έλληνες στην έλληνική ιστοριο-

Λραφία δὲν δημοσιεύθηκε. Μία πολὺ σύντομη ἔκθεση τῶν συμπερασμάτων αὐτῆς τῆς γλωσσολογικῆς καὶ ἱστορικῆς ἔρευνας δημοσιεύθηκε στὸν 4ο τόμο τῶν «Cahiers d' Histoire Mondiale», Neuchatel 1958, σ. 903-917 ποὺ ἐξέδωσε ἡ UNESCO.

Οἱ περιστάσεις τῆς ζωῆς, προπάντων ὁμως τὸ αἶσθημα τῆς εὐθύνης ἐμπόδισαν τὸν Καλλέρη νὰ δώσῃ τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο στὴν ἑκταση ποὺ θὰ ἤθελε καὶ ἴσως ὑπὸ ἄλλους ὁρους θὰ μπορούσε νὰ δώσῃ. Ἡ μακρὰ θητεία του στὴν Μέση Ἑκπαίδευση καὶ οἱ ὑποχρεώσεις του ὡς συντάκτη καὶ κατόπιν ὡς διευθυντὴ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας ἀπαιτοῦσαν πολὺτιμο χρόνο, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς θὰ μπορούσε νὰ διατεθῇ γιὰ τὰ κύρια (ἱστορικὰ) ἐνδιαφέροντά του. Πόσο μεγάλο ἦταν τὸ βάρος τῶν ὑποχρεώσεων στὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ δείχνει ἡ ἑκτενὴς μελέτη του «Ἀνάλεκτα Λεξικογραφικὰ» ποὺ δημοσιεύθηκε σὲ δύο μέρη στὸ «Λεξικογραφικὸ Δελτίο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν» (8, 1958, 3-58, 9, 1963, 46-66).

Τὸ ἔργο τῆς ζωῆς τοῦ Ἰω. Καλλέρη, ἡ γλωσσολογικὴ καὶ ἱστορικὴ ἔρευνα γιὰ τοὺς ἀρχαίους Μακεδόνες, θὰ ἀποτελῇ ἓνα χρήσιμο βοήθημα στὴν ἀντικειμενικὴ ἔρευνα ἐνὸς θέματος ποὺ ἔγινε (ἴσως σὲ μεγαλύτερη ἑκταση ἀπὸ ὅποιοδήποτε ἄλλο) ἀντικείμενο πολιτικῶν προκαταλήψεων, μέσον ἐντυπωσιασμοῦ ἢ ἐρασιτεχνικῆς ἀρθρογραφίας. Νομίζω πῶς ἡ μετάφρασή του στὰ Ἑλληνικὰ ἀποτελεῖ ἐπιτακτικὴ, ἐπιστημονικὴ προπάντων, ἀνάγκη. Γιὰ τὸν ὑπογράφοντα ἀποτελεῖ καὶ ἐκδήλωση τιμῆς πρὸς ἓνα ἄνθρωπο καὶ ἐπιστήμονα, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησε τὴν Ἐπιστὴμην καὶ τὴν Πατριδα μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ αἰσθανόταν ὅτι ἔτσι ἔπρεπε νὰ πράξῃ. Ὁ Ἰωάννης Καλλέρης γιὰ ὅσους τὸν γνῶρισαν ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τίς (πολὺ λίγες) περιπτώσεις, στίς ὁποῖες ἰσχύει ἡ φράση τοῦ συγγραφέα: «Τὸ ὀραιότερο πρᾶγμα σ' αὐτὴν τὴν ζωὴ εἶναι νὰ κἀνῃ κανεῖς τὸ καλὸ κρυφὰ καὶ νὰ τὸ ἀνακαλύπτουν οἱ ἄλλοι τυχαῖα».

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΙΩ. ΤΟΥΛΟΥΜΑΚΟΣ